

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІРИ

LEGAL REGULATION OF REORGANIZATION OF LEGAL ENTITIES: NATIONAL AND EUROPEAN DIMENSIONS

Зелінський О.І., аспірант кафедри права та публічного управління

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»

Сьогодні питання реорганізації юридичних осіб в національному та зарубіжному просторі виникає досить часто, оскільки організації потребують нових підходів та шляхів оновлення для ефективного свого функціонування. Стаття присвячена розумінню поняття «реорганізація юридичних осіб» та її правового регулювання в українському законодавстві та законодавстві зарубіжних країн. Саме визначення уніфікованого поняття реорганізації та закріплення його на законодавчому рівні є основною передумовою для ефективного правового регулювання механізму реорганізації.

Підкреслено, що відповідно до чинного національного законодавства існують такі п'ять видів або ж форм реорганізації: приєднання; виділення; злиття; перетворення та розділення. Європейське законодавство, на відміну від вітчизняного, розглядає три основні способи реорганізації: злиття; поділ та перетворення, яке поділяється на підвиди.

Акцентовано увагу на змішаній реорганізації юридичної особи, яка має місце в практиці зарубіжних країн. Проте національне законодавство такий вид реорганізації не виділяє як самостійний.

Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн, можна зазначити, що правове регулювання реорганізації юридичних осіб може бути закріплено у таких документах: у кодифікованому акті; у Цивільному кодексі та спеціальних законах, які регулюють процедуру різних форм реорганізації юридичних осіб та різні організаційно-правові форми юридичної особи; у різних кодифікованих актах; у спеціальному законі про реорганізацію юридичних осіб, який регулює процедуру реорганізації, закріплює різні її форми та різні організаційно-правові форми юридичної особи. Варто підкреслити, що правове регулювання реорганізації юридичних осіб в рамках Європейського Союзу здійснює вторинне законодавство, а саме: директиви, рекомендації, регламенти, рішення тощо.

Підкреслено, що вітчизняне законодавство потрібно удосконалити щодо процедури реорганізації юридичних осіб, необхідно його уніфікувати відповідно до європейських стандартів. Потрібно прийняти спеціальний закон про реорганізацію, де б закріплювалась процедура реорганізації залежно від її форми та виду організаційно-правової форми юридичної особи.

Ключові слова: реорганізація, правове регулювання, юридична особа, припинення юридичної особи, змішана реорганізація, форми реорганізації юридичних осіб.

Today, the issue of reorganization of legal entities in the national and foreign space arises quite often, since organizations need new approaches and ways of updating for their effective functioning. The article is devoted to understanding the concept of "reorganization of legal entities" and its legal regulation in Ukrainian legislation and the legislation of foreign countries. It is the definition of a unified concept of reorganization and its consolidation at the legislative level that is the main prerequisite for effective legal regulation of the reorganization mechanism.

It is emphasized that according to the current national legislation, there are the following five types or forms of reorganization: consolidation; separation; merger; transformation and division. European legislation, unlike domestic legislation, considers three main methods of reorganization: merger; division and transformation, which is divided into subspecies.

The focus is on the mixed reorganization of a legal entity, which takes place in the practice of foreign countries. However, national legislation does not distinguish this type of reorganization as an independent one.

Having analyzed the legislation of foreign countries, it can be noted that the legal regulation of the reorganization of legal entities can be enshrined in the following documents: in a codified act; in the Civil Code and special laws that regulate the procedure for various forms of reorganization of legal entities and various organizational and legal forms of a legal entity; in various codified acts; in a special law on the reorganization of legal entities, which regulates the reorganization procedure, enshrines its various forms and various organizational and legal forms of a legal entity. It is worth emphasizing that the legal regulation of the reorganization of legal entities within the European Union is carried out by secondary legislation, namely: directives, recommendations, regulations, decisions, etc.

It is emphasized that domestic legislation needs to be improved regarding the procedure for the reorganization of legal entities, it needs to be unified in accordance with European standards. It is necessary to adopt a special law on reorganization, which would enshrine the reorganization procedure depending on its form and type of organizational and legal form of a legal entity.

Key words: reorganization, legal regulation, legal entity, termination of a legal entity, mixed reorganization, forms of reorganization of legal entities.

Постановка проблеми. Кожна організація як юридична особа проходить певні стадії або етапи існування й розвитку, має свій циклічний характер від створення і аж до припинення свого існування. Такі стадії характеризуються певними цілями, завданнями і особливостями досягнутих результатів. Остання стадія існування юридичної особи не завжди завершується її ліквідацією, це можуть бути пошуки шляхів для її оновлення (наприклад, укрупнення бізнесу чи навпаки сегрегація бізнесу в залежності від конкретних сфер діяльності), тобто реорганізації для більш ефективного її розвитку і функціонування.

Сьогодні питання реорганізації стає дедалі актуальнішим, оскільки кількість юридичних осіб, які її потребують, збільшується. Потрібно також удосконалити і законодавчу базу із цієї проблематики, щоб керувати реорганізаційними процесами. Труднощі теоретичного і практичного характеру, які виникають в процесі реорганізації, нині перебувають під пильною увагою вітчизняного та міжнародного

законодавця і наукової спільноти та потребують комплексного вивчення. Тому і питання правового регулювання реорганізації юридичних осіб на сьогодні залишаються найбільш недосконалими і суперечливими, оскільки національне законодавство не містить загального уніфікованого поняття реорганізації та її правової природи та не відповідає на питання підстав проведення реорганізаційних дій, але й не містить загального визначення даного поняття. Правовий термін «реорганізація» є складним процесом, в результаті якого можуть створюватися нові суб'єкти цивільних правовідносин, а також можуть припинити своє існування і ті суб'єкти, які раніше були створені.

Мета дослідження. Метою даної статті є аналіз правового регулювання щодо проблемних питань реорганізації юридичних осіб в національному законодавстві та законодавстві зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. Реорганізація за чинним законодавством України є однією із підстав припи-

нення юридичної особи. Деякі науковці вважають таке твердження не дуже доречним, оскільки припинення юридичної особи є тільки наслідком реорганізації. Метою реорганізації багатьох підприємств є не припинення їх як суб'єкта господарювання, а, навпаки, створення нового більш ефективного утворення [6, с. 29].

Варто зазначити, що вперше інститут реорганізації юридичної особи був введений у Цивільний кодекс УРСР у 1963 році. На сьогодні у чинному Цивільному кодексі України (далі – «ЦК України») тлумачення поняття «реорганізація» відсутнє. Це пояснюється тим, що не всі форми реорганізації призводять до припинення юридичної особи. Так, наприклад, у багатьох країнах Європи під реорганізацією юридичної особи розуміють будь-які важливі зміни в її існуванні, які аж ніяк не пов'язані з припиненням юридичної особи [25, с. 12]. Тому і донині вітчизняне законодавство не може остаточно визначитись із використанням понять «припинення юридичної особи» та «реорганізація юридичної особи».

У ст. 104 ЦК України закріплено положення, що «юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників». Проте є ще одна форма реорганізації юридичної особи – виділ, під яким у ст. 109 ЦК України розуміють «перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб» [18].

Отож через відсутність уніфікованого легального розуміння і законодавчого закріплення реорганізації наукові дослідження з цієї проблематики характеризуються різноманітними підходами до визначення сутності цього правового поняття.

В юридичній енциклопедії поняття «реорганізація» подається як «перетворення або зміна структури чи організаційної форми підприємства, установи, організації, закладу тощо, а також перебудова будь-якої системи чи структури управління» [24, с. 292]. Так, Л. В. Сішук зазначає, що «реорганізація – це триваючий процес, що складається із системи юридичних фактів (складний юридичний склад), який у визначеному законом порядку зумовлює припинення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правопопередників) та / або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правопопередників) та перехід у порядку правонаступництва майна, прав і обов'язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правопопередників) до юридичних осіб, що виникли у результаті реорганізації (правонаступників)» [16, с. 158–159]. О. М. Загребельний стверджує, що реорганізація є комплексним поняттям. Його розуміють як правонаступництво між юридичними особами, коли частина майна або ж усе майно, права та обов'язки переходять одночасно від одних юридичних осіб, які можуть припинити чи продовжувати своє існування, або ж до інших новостворених юридичних осіб або ж до тих, що існують (правонаступників) [4, с. 466–467]. Є. С. Шубенко стверджує, що під реорганізацією розуміють злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення. Звідси, реорганізація є одним з видів корпоративних дій, коли може відбуватися одночасне створення однієї або кількох нових чи припинення однієї або декількох колишніх (реорганізованих) юридичних осіб [21, с. 89].

О. П. Погуть у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що реорганізація є формою припинення та/або створення юридичної особи. Під даним терміном науковець розуміє способи переходу прав і обов'язків у певному порядку, визначеному законом, внаслідок «заміни суб'єктного складу правовідношення шляхом похідного правонабуття» [11, с. 32]. Так, О. М. Страток тлумачить поняття реорганізації як сукупність послідовних юри-

дичних фактів (складний юридичний склад), що у визначеному законом порядку похідного набуття зумовлює перехід прав і обов'язків від юридичних осіб – правопопередників до юридичних осіб – правонаступників шляхом універсального правонаступництва, що супроводжується припиненням та/або створенням юридичної особи (юридичних осіб) [17, с. 106–107]. Реорганізація складається з послідовних етапів або стадій, які мають самостійне юридичне значення, ці етапи можуть призводити до припинення юридичної особи або до виникнення нової юридичної особи – правонаступника. З цього слідує, що реорганізацію можна розуміти як підставу динаміки цивільного правовідношення [16, с. 157].

Вчена Н. В. Щербакова зазначає, що поняття «реорганізація» в науковій юридичній літературі як правове явище має дуже багато значень. Тобто під даним поняттям розуміють: правовий інститут, правочин, спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій, один із прикладів правонаступництва, юридичний склад тощо [22, с. 54].

Слід зауважити, що реорганізація юридичних осіб може мати різну мету, а саме: економія витрат, удосконалення організації виробництва, залучення додаткового фінансування, розробка нових видів продукції, оптимізація оподаткування, пошуки нових ринків збуту тощо [6, с. 30]. Як слушно зауважує П. П. Черевко, що при утворенні юридичних осіб шляхом реорганізації не виконуються дії як при первинному створенні юридичної особи, тобто не існує засновників [19, с. 10].

Відповідно до чинного національного законодавства існують такі п'ять видів або ж форм реорганізації: приєднання – одна або кілька юридичних осіб долучаються до іншої; злиття – дві або більше юридичних осіб перетворюються на одну; виділення – із складу юридичної особи виділяються одна або ж кілька юридичних осіб, проте первинна юридична особа продовжує існувати; перетворення – юридична особа однієї організаційно-правової форми змінюється на юридичну особу іншої форми, розділення – юридична особа ділиться на кілька юридичних осіб [2, с. 89].

Вчена В. Г. Жорнокуй акцентує увагу на змішаній реорганізації юридичної особи, яка має місце в практиці зарубіжних країн. Така реорганізація може здійснюватися двома шляхами: по-перше, це може бути поєднання кількох різних способів реорганізації – приєднання, злиття, виділ, поділ, що здійснюються в межах однієї організаційно-правової форми юридичної особи; по-друге, поєднання різних способів реорганізації із перетворенням юридичної особи на іншу її організаційно-правову форму. Національне законодавство такий вид реорганізації не виділяє як самостійний. У ЦК України не йдеться про можливість проведення змішаної реорганізації юридичних осіб, проте не фіксується і пряма заборона на її здійснення. Проте інші нормативно-правові акти, що регулюють правовий статус деяких організаційно-правових форм юридичних осіб, не допускають здійснення кількох видів реорганізації водночас або ж не заперечують їх, однак і відсутні правові норми про проведення змішаної реорганізації [3, с. 51].

Варто підкреслити, що реорганізації юридичної особи притаманні ряд важливих ознак: при реорганізації відбувається заміна суб'єктного складу правовідношення; реорганізація не означає припинення існування юридичної особи; суб'єктами реорганізації є юридичні особи – правопопередник і правонаступник; реорганізація може супроводжуватися виникненням новоствореної та (або) припиненням юридичної особи, що перебуває у процесі реорганізації; об'єктом реорганізації є майно, майнові права і зобов'язання; під час реорганізації юридичної особи суб'єктивні права і обов'язки переходять у порядку правонаступництва; реорганізація здійснюється на закон-

них підставах; реорганізацію можна назвати складним юридичним складом з дотриманням певної процедури, визначеної законом [11, с. 32]. В свою чергу, Н. В. Щербакова також виокремлює ознаки реорганізації господарських організацій. До них відносять наступні: поява нового або оновленого цілісного майнового комплексу господарської організації; зміна суб'єктного складу господарських правовідносин; створення однієї (або більше) господарської організації та (або) припинення однієї (або більше) господарської організації (організацій); наявність правонаступництва між господарськими організаціями, що реорганізуються (правопередниками та правонаступниками); наявність сукупності юридичних фактів, настання яких необхідне для проведення реорганізації і які визначені господарським законодавством [22, с. 53]. Тому із вищезазначених ознак реорганізації юридичної особи, можна стверджувати, що процес реорганізації є доволі складним, він визначається не тільки сукупністю юридичних фактів, а є складним юридичним складом з дотриманням певної процедури, яка характеризується послідовністю виникнення відповідних юридичних дій, згідно із законом.

Варто зазначити, що правове регулювання таким складним процесом як реорганізація юридичних осіб, потребує удосконалення в національному законодавстві. Під терміном «правове регулювання» П. Рабінович розуміє упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, їх охорону та розвиток, яке здійснюється державою на основі права і за допомогою сукупності правових засобів [14, с. 53]. Науковці М. Кельман та Р. Кельман стверджують, що правове регулювання – це процес упорядкування суспільних відносин, який здійснюється за допомогою права [5, с. 18]. Так, С. В. Околіта тлумачить правове регулювання як «результативний, здійснюваний за допомогою юридичних засобів нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб» [10, с. 4].

В Україні є ряд нормативно-правових актів, які регулюють питання реорганізації юридичних осіб шляхом злиття, перетворення, приєднання, поділу та виділу, а саме: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність», «Про страхування», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію» та інші. Тому Н. В. Щербакова пропонує упорядкувати нормативно-правові акти про реорганізацію юридичних осіб в такій послідовності: кодифікаційні акти та закони, які вміщують загальні теоретичні положення про реорганізацію та її форми; спеціальні закони та підзаконні нормативно-правові акти [22, с. 125].

Проте серед науковців шириться дискусія, як ефективно на законодавчому рівні врегулювати відносини, пов'язані з різними формами реорганізації юридичних осіб. Мета такого правового регулювання полягає у закріпленні, впорядкуванні, розвитку та охороні суспільних відносин, які мають вплив на подальший розвиток законодавства про реорганізацію юридичних осіб та шляхи його удосконалення [22, с. 125]. Думки вчених з цього приводу різноманітні, одні вважають, що потрібно уніфікувати правові норми про реорганізацію господарських організацій в єдиному нормативно-правовому акті; інші вважають, що процедура проведення реорганізації повинна регулюватися тільки законами, а не підзаконними нормативно-правовими актами [1, с. 167]. Так, Л. В. Мелех акцентує увагу на створенні консолідованого законодавства щодо регулювання порядку припинення юридичних осіб [9, с. 104]. В. О. Швець пропонує створити спеціаль-

ний кодифікований акт – Кодекс про злиття та поглинання [20, с. 231]. Досить цікавою і обґрунтованою є позиція В. М. Савецька, який для правового регулювання процесів злиття та приєднання юридичних осіб вбачає створення дворівневої системи законодавства: це ЦК України та спеціальне законодавство, яке б закріплювало правовий статус різних організаційно-правових форм юридичних осіб [15, с. 32–33].

Слід відзначити, що правове регулювання процесу реорганізації юридичних осіб відображене і в законодавстві європейських країн. Так, польське законодавство закріплює правові засади реорганізації торговельних товариств у Кодексі торговельних товариств Польщі (розділу IV цього кодексу). У цьому Кодексі закріплюється, що в процесі злиття й приєднання можуть брати участь усі види товариств, які не перебувають у стані неплатоспроможності або на стадії ліквідації. Проте у таких процедурах брати участь можуть лише товариства капіталів. У Кодексі торговельних товариств Польщі закріплено норми, які забороняють проводити поділ і виділ товариства осіб та акціонерних товариств, статутний капітал яких не повністю сплачений [7, с. 156–157].

Слід підкреслити, що Чехія використовує змішаний спосіб правового регулювання реорганізації юридичних осіб, який керується загальними правовими нормами та нормами спеціального закону стосовно окремих юридичних осіб. Саме порядок реорганізації і ліквідації юридичних осіб регулюється Цивільним кодексом Чехії та Законом «Про реорганізацію торгових товариств і кооперативів». Цивільний кодекс Чехії закріплює основні норми, які регулюють реорганізацію і ліквідацію юридичних осіб, та норми щодо особливостей реорганізації окремих організаційно-правових форм юридичних осіб [22, с. 132–133]. У Цивільному кодексі Австрії є Глава 4 «Правонаступництво» і Глава 5 «Реорганізація», а також існує Закон про поділ і Закон про реорганізацію тощо [8, с. 219].

У законодавстві Естонії правове регулювання реорганізації шляхом злиття, поділу, перетворення регулюється Цивільним кодексом, спеціальним кодифікованим законом – Комерційний кодексом та іншими законами стосовно окремих юридичних осіб. Комерційний кодекс Естонії закріплює положення про те, що форми злиття, приєднання та перетворення можуть бути застосовані щодо повних та командитних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, акціонерних товариств. Саме врегулюванням цих процесів присвячені окремі глави даного кодексу, а саме: глава «Злиття», «Поділ» та «Перетворення» [22, с. 133].

Наприклад, Федеральний Закон Швейцарії «Про злиття» закріплює положення про те, які організаційно-правові форми юридичних осіб можуть брати участь у злитті між собою. Так, корпорації можуть зливатися з іншими корпораціями, тобто акціонерними товариствами чи товариствами з обмеженою відповідальністю, з кооперативами, проте приєднуватися до такої корпорації можуть як і командитні, так і повні товариства [15, с. 76].

Слід зазначити, що у законодавстві Молдови процедура реорганізації юридичних осіб регулюється нормами Цивільного кодексу Республіки Молдова, в якому є окремий параграф «Реорганізація та ліквідація юридичної особи». Саме тут зазначено, що реорганізація юридичної особи може здійснюватися шляхом об'єднання у формі злиття та приєднання, шляхом дроблення у формі поділу та виділу та шляхом перетворення. Також Цивільний кодекс Республіки Молдова закріплює процедуру щодо кожної форми реорганізації. Проте в Молдові існують і спеціальні закони, які регулюють процес реорганізації юридичних осіб в різних організаційно-правових формах [22, с. 136–137].

Варто підкреслити, що правове регулювання реорганізації юридичних осіб в рамках Європейського Союзу здій-

снює вторинне законодавство, а саме: директиви, рекомендації, регламенти, рішення тощо. Саме регламенти мають юридичну силу незалежно від того, чи імplementовані вони в національне законодавство держав-членів; регламенти у сфері корпоративного права відіграють вагомую роль у створенні наднаціональних юридичних осіб, правовий статус яких регулюється на рівні Європейського Союзу [12, с. 375]. Важливим і найбільш поширеним документом щодо гармонізації корпоративного права держав-членів Європейського Союзу вважають директиви. Як було зазначено вище, регламенти містять норми прямої дії, які обов'язкові в усіх державах Європейського Союзу. Що ж стосується директив, то вони є обов'язковими щодо досягнення зазначеної в них мети, адресовані усім державам-членам і вимагають втілення у національне законодавство держав-членів Європейського Союзу [13, с. 3–4].

Як зазначає В. Г. Жорнокуй, європейське законодавство, на відміну від національного, розглядає три основні способи реорганізації: злиття; перетворення, яке має п'ять підвидів; поділ. Українське законодавство виділяє п'ять способів реорганізації, які можна теоретично згрупувати у такі категорії: об'єднання, тобто злиття та приєднання; дроблення, тобто поділ і виділ; перетворення юридичних осіб [3, с. 51].

Отож, аналізуючи законодавство зарубіжних країн, можна виділити наступні підходи щодо правового регулю-

вання реорганізації юридичних осіб. Правові норми такого регулювання закріплені у таких документах. По-перше, це можуть бути кодифіковані акти; по-друге, це може бути Цивільний кодекс та спеціальні закони, які регулюють процедуру різних форм реорганізації юридичних осіб та різні організаційно-правової форми юридичної особи; по-третє, різними кодифікованими актами – Цивільним, Господарським, Підприємницьким, Комерційним кодексами та спеціальними законами щодо різних форм реорганізації та її організаційно-правових форм; по-четверте, спеціального закону про реорганізацію юридичних осіб, який регулює процедуру реорганізації, закріплює різні її форми та різні організаційно-правової форми юридичної особи [23, с. 137–138].

Підсумовуючи, слід підкреслити, що визначення уніфікованого поняття реорганізації та закріплення його на законодавчому рівні є основною передумовою для ефективного правового регулювання механізму реорганізації.

Українське законодавство потрібно удосконалити щодо процедури реорганізації юридичних осіб, потрібно його узагальнити з європейськими стандартами, тобто привести у відповідність до законодавства Європейського Союзу. А отже, потрібно прийняти спеціальний закон про реорганізацію, де б закріплювалась процедура реорганізації залежно від її форми та виду організаційно-правової форми юридичної особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія. Київ: Атіка, 2003. 351 с.
2. Жеков Д.В. Види реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 88–90.
3. Жорнокуй В. Г. Сутність реорганізації юридичної особи з позиції визнання виділу одним з її видів. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 2. С. 48–58.
4. Загребельний О. М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 3 (38). 2012. С. 464–469.
5. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3 (39). С. 13–20.
6. Коверзнев М., Коверзнева Г. Правовий аспект реорганізації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 29–31.
7. Корпоративне право Польщі та України: проблеми теорії та практики: монографія / за ред. проф. В.А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.
8. Корпоративне право України: навчальний посібник / за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенка. 2-ге вид., випр., ідоп. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.
9. Мелех Л. В., Круць К. І. Проблематика правового регулювання корпоративних правовідносин: перспективи використання законодавчого досвіду Європейського Союзу в правовому полі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 102–108.
10. Околита С. В. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання: дис. ... канд. наук: держ. упр.: 25.00.02 / Українська Академія держ. управління при Президенті України. К., 2000. 176 с.
11. Погуть О. П. Припинення невідприємницьких юридичних осіб: дис. ... на здобуття ступеня доктора філософії. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаніка, м. Івано-Франківськ, 2020. 239 с.
12. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
13. Право компанії: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України Acquis Communautaire Європейського Союзу. Київ: Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2009. 82 с.
14. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посіб. вид. 9-те, зі змінами. Львів: Край, 2007. 250 с.
15. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Навчально-науковий юридичний інститут, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаніка». Івано-Франківськ, 2018. 207 с.
16. Сіщук Л. В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 148–161.
17. Стратюк О. М. Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб: дис. ... доктора філос. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаніка. Івано-Франківськ, 2021. 232 с.
18. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 29.11.2024 р.)
19. Черевко П.П. Створення юридичних осіб приватного права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2009. 16 с.
20. Швець В. О. Створення законодавства про злиття та поглинання та пропозиції на поглинання в Україні за європейським зразком. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 230–232.
21. Шубенко Є.С. Економічна сутність та класифікація форм реорганізації підприємств як передумова організації обліку власного капіталу. *Європейські перспективи*. 2015. № 6. С. 88–92.
22. Щербакова Н. В. Реорганізація: доктрина, законодавство, практика застосування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 640 с.
23. Щербакова Н. В. Складні реорганізаційні конструкції must have в законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 175–179.
24. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр.енцикл.», 2003. Т. 5. 736 с.
25. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія. Хмельницький. 2010. 224 с.